

מדוע אין ירושלים נזכרת בתורה בשמה?¹

הקדמה

בפרק זה נעסוק בשאלה מדוע אין התורה מזכירה מפורשות את העיר ירושלים ואת מקום המקדש אלא רק רומזת להם. ליבון סוגיה זאת ישמש לנו מבוא לשיעור הבא, שיעסוק בע"ה בתוכנם של הרמזים לירושלים בתורה.

א. ירושלים רק נרמזת בתורה

באופן מפתיע², ירושלים אינה מוזכרת בתורה בשמה המלא, והמקום הראשון בו היא מוזכרת הינו בספר יהושע:

"וַיְהִי כְשֶׁמַע אֲדֹנָי צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם כִּי לָכַד יְהוֹשֻעַ אֶת הָעִיר וַיַּחְרִימָהּ..."
(יהושע י', א.)

עם זאת, ישנם כמה רמזים לעיר בתורה:

- בספר בראשית נרמזת ירושלים פעמיים, ושתייהן אצל אברהם אבינו:

○ בפרק י"ד יוצא מלכיצדק מלך שלם, המזוהה עם ירושלים³, להקביל את פני אברהם בשובו מניצחונו על ארבעת המלכים.

○ בפרק כ"ב מצטווה אברהם להעלות את יצחק לעולה בהר המוריה, הנמצא אף הוא בירושלים⁴.

- כפי שראינו בשיעור שעבר, לאורך ספר דברים, מזכירה התורה פעמים רבות מאוד (21 פעם) את "המקום אשר יבחר ה'". ביטוי זה, שיתברר מאוחר יותר כי הוא מכון גם כלפי ירושלים⁵, אינו מפרש את שמה, והוא מבליט את ההעלמה המכוונת של ירושלים בתורה.

- בברכת משה לבנימין רומזת התורה כי נחלת בנימין היא מקום השראת השכינה: "לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד ה' יִשְׁפֹן לְבֶטֶח עָלָיו, חֲפָף עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין כְּתָפָיו שָׁכֵן" (דברים ל"ג, יב). ואכן, בחלוקת הנחלות נמצאת ירושלים בנחלת בנימין.

העובדה שירושלים נרמזת בתורה בכמה מקומות אך אינה מופיעה בשמה המלא, מעלה בפנינו קושי גדול: מדוע מקום שעתיד להיות עיר בירת מלכות ישראל, ובעיקר מקום השראת השכינה לדורות, אינו מוזכר במפורש בשמו?

דבר כזה אינו יכול להיות מקרי, ולהלן ננסה לבחון את הסיבות להימנעות התורה מאזכור ירושלים⁶.

שני, הנאכלים בכל העיר. עם זאת, הרמב"ם במורה הנבוכים (ראה להלן) מייחד את דבריו להר המוריה ספציפית, אף שהוא מזכיר גם כן את הביטוי הזה. מכל מקום, לעניין העלמת המקום אין הבדל בין ירושלים להר המוריה.

6 יאירה אמית, במאמרה: "תפקיד הצונים הטופוגרפיים בסיפור המקראי" (בתוך שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום כח ט), מעירה בענייננו הערה יפה, על מלכה של העיר שלם, בן לשושלת צדק, המשמש כהן לאל עליון (ע' 21-22):

"בסיפור פגישתם של אברהם ומלכיצדק מלך שלם, אין אזכור מפורש של ירושלים. השם הנזכר הוא שלם. ...המפגש בעל אופי של שלום עם מלכה של העיר שלם, בן לשושלת צדק, המשמש כהן לאל עליון, והמבדך את אברהם באל עליון קונה שמים וארץ, כמו כן הזכרת הלחם, היין והמעשר הקשורים לפולחן, כל אלו קושרים את המקום עם ירושלים העתידה למלא תפקיד של עיר צדק ושלום ומקום בו בחר אלוהים לשכן שמו שם. אין ספק כי מפגש זה עם אברהם, בא ללמד על אופיו הייחודי והחשוב של המקום, וכל זה תוך הימנעות מהזכרת שמו המקובל: ירושלים. רמיזה מקדימה זו לירושלים מבהירה לקורא המתקדם ברצף כי בחירת דוד בירושלים אינה שיקול פוליטי חברתי בלבד. בחירתה היא מימוש המהות הקדומה של העיר, כפי שנתגלתה כבר לאברהם".

טענתה של יאירה היא כי על ידי הימנעות מהזכרת שמו המקובל של המקום, התורה בעצם מבליטה אותו. כך היא טענתה שם גם בהקשר לעקידה הנערכת על אחד ההרים בארץ המוריה, כאשר הכוונה היא להר מסוים מאוד. הפסוק "אשר יאמר היום בהר ה' ייראה", בא ליצור קשר אל ירושלים מבלי שהדבר נכתב באופן מפורש. הכתוב בדברי הימים ב (ג, א – מובא בהערה 4) קושר את הר המוריה לירושלים. לדעתה, ההנחה של התורה היא כי הרמז יספיק לקשר את המקום לירושלים, וכך היא מסבירה גם את ההימנעות השיטתית מהזכרת ירושלים בספר דברים. כלומר, שם העיר לא הוזכר מפורשות אך ישנם בכתוב מספר רמזים הקושרים את הכתוב אליו.

1 עסקנו בנושא זה (ובסוגיית נחלת בנימין כנחלת שכינה - נושא השיעורים הבאים) בשיעורנו בשנת התשס"ה. מאז, הדברים הורחבו ובשיעור זה התייחסנו להיבטים נוספים של הסוגיות.

2 לכאורה, היינו מצפים כי ירושלים שעתידה לתפוס מקום כל כך מרכזי בתולדות מלכות ישראל תוזכר גם בתורה. ניתן היה למשל להזכיר את העיר כעיר יבוסית לצד ערים נכריות אחרות כשכם החוית (בראשית לד), חברון החתית (בראשית כג), ועוד. התורה הרי מזכירה מפורשות את הר גריזים ואת הר עיבל (דברים י"א, כט-ל; כ"ז, ד; יג), וניתן היה בהחלט לצפות כי התורה תציין כי עם ישראל עתיד להגיע לירושלים ולבנות בה את בית המקדש.

3 זיהוי זה מבוסס על הקבלת השם 'שלם' לציון בתהילים (ע"ו, ג) 'ויהי בשלם סוכו, ומעונתו בציון'. מן ההקבלה בפסוק עולה כי העיר 'שלם' הינה ציון. נרחיב על כך בעז"ה בשיעורים הבאים.

4 זיהוי הר המוריה בירושלים מפורש בדה"ב (ג, א): 'וַיִּחַל שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת בַּיִת ה' בְּיְרוּשָׁלַם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה אֲשֶׁר נִרְאָה לְדָוִד אָבִיהוּ אֲשֶׁר הָיָה בְּמִקוֹם דָּוִד בְּגֵרֶן אֲרָנָן הַיְבוּסִי'. זיהוי זה מוסכם על כולם, למעט השומרונים, וגם על כך נרחיב בשיעורים הבאים.

5 הביטוי 'המקום אשר יבחר ה'' (למשל בדברים י"ב, ה ואילך) מכון לעיר ירושלים כולה, שכן הוא נזכר גם ביחס לאכילת קודשים קלים ומעשר

צִיָּתִי שִׁפְטִים עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהִנְחִיתִי לָךְ מִכָּל אֲיָבִיד
וְהִגִּיד לָךְ ה' כִּי בֵּית יַעֲשֶׂה לָךְ ה'" (שמואל ב ז', יא).

- מנוחה מן האויבים, כבדרי התורה: "וְעִבְרַתְּם אֶת הַיַּרְדֵּן
וְיִשְׁבַּתְּם בְּאַרְץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִנְחִיל אֶתְכֶם וְהִנִּיחַ לָכֶם
מִכָּל אֲיָבִיכֶם מִסְבִּיב וְיִשְׁבַּתְּם בְּטוֹחַ. וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
יְבַחֵר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשִׁפְן שְׁמוֹ שָׁם" (דברים י"ב, י"א).

- וככל הנראה גם יכולת העם לקלוט מבחינה רוחנית
מציאות של השראת שכינה קבועה במקום אחד.

וכך אומרת הגמרא בסנהדרין:

"וכן היה רבי יהודה אומר: שלש מצות נצטוו ישראל
בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של
עמלק, ולבנות להם בית הבחירה" (סנהדרין כ:).

מעניין לראות כי שלושת המצוות - המלכת מלך, הכרתת
עמלק ובנין בית הבחירה, מותנות בנביא. אמנם לא מצינו
בשלושתן התניה בציווי של נביא, אולם בסופו של דבר
התברר במציאות כי האופן שבו מצוות אלו באו לידי גילוי
היה על ידי נביא (מלך - בימי שמואל, עמלק - על ידי שאול
ובניית בית הבחירה - בימי דוד ושלמה).

עובדה זאת כשלעצמה מעידה כי העובדה שעם ישראל ראוי
לנבואה, היא ההכנה שתאפשר אחר כך השראת שכינה
בבית.¹⁰ לפי הבנה זאת, העלמת המקום מכוונת להביא את עם
ישראל לדרוש קרבה זאת ומדרגה זאת. לשם כך נדרשים זמן
ותהליכים רוחניים שיביאו את האומה להשראת שכינה קבועה
במקדש בירושלים. התהליכים המדיניים והרוחניים ששמואל
הנביא מוביל עם משיחת דוד למלך, ההגעה המאוחרת אחר כך
לירושלים מתוך אחדות כל השבטים ואחר כך מציאת מקום
המקדש על ידי דוד ובנינו על ידי שלמה במצב שלום, פריחה
כלכלית והערכה בינלאומית גוברת, כל אלו הכנות הנדרשות
לגילוייה של ירושלים ומקום המקדש. לפי מהלך זה, התורה
העלימה את שמה של ירושלים מפני שהאומה צריכה לעבור
התפתחות רוחנית וממלכתית ואלו תלויים בה, במעשיה
ובבנין הפנימי שיאפשר את גילוי המקום.¹¹

3. ירושלים תתגלה כשיתאוו אליה בתכלית הכוסף¹²

על הפסוק "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' א-להיכם מכל
שבטים לשום את שמו שם..." (דברים י"ב, ה) אומר הספרי:

"כי אם אל המקום אשר יבחר ה' א-להיכם מכל
שבטים' - דרוש על פי נביא... יכול תמתין עד שיאמר
לך נביא? תלמוד לומר 'לשכנו תדרשו ובאת שמה' -

ב. מדוע אין ירושלים נזכרת בתורה בשמה המלא?

תשובות רבות מובאות בדברי המפרשים לשאלה זאת, ואנו
מצאנו לנכון להביא כאן רק את הגישות הנראות לנו עיקריות.
כדרכנו, מעבר לניסיון לעמוד על פשטי המקראות, אנו
מביאים פרשנות לנושא הנדון ומצטטים בה גם דברי חז"ל,
ראשונים ואחרונים (המובאים בסדר עניני, ולאו דווקא
כרונולוגי).

1. המקום הועלם כדי למנוע פולחן זר במקום⁷

אחת המגמות היסודיות של ספר בראשית הינה לבטל את
העבודה הזרה שהייתה שלטת בעולם, וזאת מתוך קריאת
האבות בשם ה'. אחד הביטויים לכך היא קריאת איזור ארץ
האמורי בשם מוריה, תוך ביטול השם הנכרי, וזאת על ידי
השמטת האות 'א', והפיכתו לשם קודש.

כיוון זה, תואם את מגמת קריאת השמות למקומות האליליים
ודרישת שמות המקומות, הבאה לעקור את המיתוס האלילי.
מתוך רצון לעקור פולחן אלילי מן הארץ בכלל וממקום
המקדש בפרט, מכנה התורה את המקום 'ארץ המוריה' מבלי
לפרט את המקום המדויק.

דווקא מתוך כך, מתחייב כי המקום אותו ראה אברהם, מקום
העקידה, לא יהיה ידוע לעם לפני היותו נבחר למקדש על ידי
ה', לבל יטומא על ידי פולחן זר (כשם שמקומם של הר חורב
והר נבו הוסתרו על מנת שלא ייפכו למקומות של עבודה
זרה). אפילו הרמזים שניתנו לנו על ידי חז"ל בשמה של
ירושלים, בצירוף ראה ושלם נועדו בסופו של דבר לכסות
ולהסתיר את ירושלים עצמה.

2. גילוי ירושלים מותנה במציאות רוחנית ומלכותית ראויה

מכיבוש הארץ על ידי יהושע ועד כיבוש העיר על ידי דוד
עוברות למעלה 400 שנה (על פי מלכים א ו', א). מה פשר עובדה
זאת?⁸ בנוסף, מעניין להיווכח כי העיר ירושלים מתגלה בפועל
זמן לא רב לפני גילוי מקום המקדש ובנינו, מדוע הועלמה
ירושלים זמן רב כל כך?

התשובה לשאלות אלו הינה כי על מנת להגיע לבית קבוע
להשראת שכינה, נדרשים מספר תנאים. התורה בספר דברים
אומרת: "כִּי לֹא בְּאֵתֶם עַד עֵתָה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנְּחִלָּה אֲשֶׁר
ה' אֱלֹהֵיךְ נָתַן לָךְ" (דברים י"ב, ט).⁹ הבחירה האלוקית במקום,
מותנית בהגעת עם ישראל למנוחה ונחלה. אין אלו מושגים
טכניים אלא שלבים רוחניים בבנין האומה, הכוללים:

- המלכת מלך המבטא שלטון מדיני קבוע, כולל שושלת
קבועה של מלכות, כדברי ה' לדוד: "וְלָמֵן הַיּוֹם אֲשֶׁר

10 לא מצאנו דרישה מפורשת למדרגה רוחנית מיוחדת של עם ישראל לפני
בנין הבית אלא מעורבות הנביא בהמלכת מלך, בהכרתת עמלק ובנין
בית הבחירה. אני מודה למו"ד הרב יואל בן נון על חידוד נקודה זאת.

11 הרב יובל שרלו במאמרו "המקום אשר בחר ה'" מתוך הספר "כלביא שכן"
בהוצאת המכון התורני אור עציון, מרכז שפירא, אדר ב' התשס"ג ע' 441
447 הולך בכיוון זה וקורא לכך: "ירושלים עיר מתגלית היא". בשיעור הדן
בתקופת הכיבוש וההתנחלות נדון בשאלה מדוע המקום לא יושב עד ימי
דוד.

12 הכותרת שאובה מלשון בעל ספר הכוזרי האומר בסיום ספרו כי ירושלים
לא תיבנה כי אם כשיתאוו אליה בתכלית הכוסף.

7 דעה זאת מובעת על ידי דר' יחיאל בן נון במאמרו הנפלא ארץ המוריה,
ספר ארץ מוריה, עמודים 40-41.

8 בעתיד נתייחס ישירות לשאלה זו. צירפנו אותה כאן על מנת לתת
תשובה כוללת לשתי הסוגיות יחדיו.

9 מושגים אלו נדונו בהרחבה בהלכה לגבי היחס בין שילה וירושלים (בעיקר
בגמרא בזבחים ק"ע). הובאו דעות שונות ונתייחס אליהן בפרק שיעסוק
ב"מקום אשר יבחר ה'".

לסיכום, ראינו כאן שתי הבנות קרובות, הגורסות כי העובדה שהתורה לא הגדירה במדויק את המקום (מקום העקדה או המקום אשר יבחר ה'), נועדה ליצור זיקה יותר משמעותית אליו. הספרי מדגיש את חובת הדרישה האנושית, ואילו רש"י עומד על חיבוב המקום שיש בדבר ועל השכר הנוסף שהוא מזכה - שכר על כל דיבור ודיבור.

4. ההגעה לירושלים מותנית באחדות עם ישראל

הרמב"ם כותב ביחס להר המוריה:

"ואשר לא התבאר בתורה ולא נזכר בפרט, אבל רמז אליו ואמר 'אשר יבחר ה', יש בו אצלי שלש חכמות. האחת מהן - **שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה**, כשידעו שזה המקום מן הארץ הוא תכלית התורה; והשנית - **שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה וישחיתוהו בכל יכלתם**; והשלישית, והיא החזקה שבהם, **שלא יבקש כל שבט בהיותו בנחלתו ולמשל בו, והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה**, כמו שנפל בבקשת הכהונה, ולזה באה המצוה שלא יבנה בית הבחירה אלא אחר הקמת מלך, עד שתהיה המצוה לאחד, ותסתלק המחלוקת..." (מורה הנבוכים ח"ג פרק מה).

שתי הסיבות הראשונות קשורות באומות העולם, וביסודן טענה אחת: שאם ידעו אומות העולם את יקרת המקום, יבואו להתנגד באופן קיצוני לקיומו בידי ישראל¹⁴ - אם במלחמה חזקה עליו אם על ידי השחתתו פיזית.

הסיבה השלישית והעיקרית קשורה בעם ישראל, וכאן מפנה אותנו הרמב"ם לברייתא בסנהדרין אותה ציטטנו לעיל. הגמרא שם מסיקה כי הסדר בשלושת מצוות אלו מעכב: העמדת מלך קודמת להכרתת עמלק, והכרתת עמלק, לבניין בית הבחירה (כן פסק גם הרמב"ם להלכה הלכות מלכים פ"א הלכות א-ב). לפי דבריו במורה הנבוכים, הסיבה להקדמת מינוי המלך להקמת בית הבחירה הינה הרצון למנוע מחלוקת, כמו גם העיקרון היסודי שלפיו שייך המקום לעם ישראל כולו, ולא ייתכן שכיבושו יהיה עניין שבטי.

בדברי הרמב"ם עולה קביעה מעניינת ויסודית: לדבריו, בגלל ייעודו הנעלה כמקום השראת השכינה, **יש להגיע אל הר המוריה רק מתוך אחדות**. מטעם זה קודמת המלכות, שאחד מתפקידיה הוא מניעת המחלוקת ויצירת שלטון אחדות, לבניין המקדש. ישנו קשר מהותי בין ירושלים בכלל והמקדש בפרט לבין אחדות ישראל.¹⁵

היותה של ירושלים מקום המבטא את אחדות כל ישראל היא עובדה מרכזית ויסודית בקיומה. עובדה זו עולה בכמה מקומות במקרא ובמקורות חז"ל, ולהלן נביא כמה דוגמאות:

- חז"ל אומרים כי "ירושלים לא נתחלקה לשבטים"¹⁶. כלומר, העיר שייכת לכל ישראל, ואין לאף שבט זכות

דרוש ומצוא ואחר כך יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד, שנאמר 'זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני... עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב' (תהילים קל"ב, א-ה)" (ספרי דברים פסקה סב).

המדרש מנסה לבאר את משמעות הציווי יוצא הדופן על דרישת המקום. לא מצאנו בתורה מצוות רבות המחייבות אותנו בדרישה, ואילו כאן, ביחס למקום אשר יבחר ה', מצווה אותנו התורה לדרוש בשכנותו של מקום. דרישה דומה מעלה הגמרא מן הפסוק בירמיהו: "ציון היא דרש אין לה' (ל', יז) - מכלל דבעיא דרישה" (ראש השנה ל).

מקומם של ירושלים והמקדש, המוגדרים כמקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם, אינו ידוע לבני ישראל. **המקום אמנם קיים ונמצא, אך בני ישראל אינם יודעים היכן הוא**,¹³ וחובתם היא לדרוש בשכנות המקום: לחפש אותו ולמצאו.

משמעותה של תביעה זו היא כי הקב"ה רוצה להשכין את שכינתו במקום, בתנאי שבני ישראל רוצים בקרבה זו ומוכנים להשקיע מאמצים וכוחות נפש בחיפוש ובמצואה. כמו דוד אשר נדר שלא יניח שנה לעיניו עד אשר ימצא מקום לבית המקדש, כך היא הדרישה מכל בני ישראל. המקום עצמו מבטא את הקרבה הגדולה ביותר בין הקב"ה לכנסת ישראל, ועל כן אומר לנו כביכול הקב"ה: 'רוצים אתם בקרבתני? דרוש בשכנות המקום, חפשוהו ומצאו אותו'.

כיוון דומה עולה בדברי רש"י על עקידת יצחק:

"לא גילה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דיבור ודיבור. כיוצא בו 'את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק' (בראשית כ"ב, ב), כיוצא בו 'על אחד ההרים אשר אומר אליך'" (בראשית י"ב, ב ד"ה אל הארץ).

כלומר, גם ההימנעות מציון המקום המדויק בפרשת העקדה נועדה לחבב את המקום בעיניו של אברהם וליתן לו שכר על כל דיבור ודיבור.

13 בנקודה זו עלינו לחדד דבר מה, והוא היחס שבין החובה לדרוש ולבקש מקום מציאותי לבין קדושת המקום.

על הר סיני אמרה התורה "במשך היובל המה יעלו בהר" (שמות י"ט, ג), כלומר: בסוף ההתגלות תפסק קדושת המקום. כך היה גם במשכן: לא מצינו ולו ביחס לאחת מתחנות המשכן בחירה מוקדמת של המקום; קדושת מקום המשכן הייתה, בתחנותיו השונות, תלויה בהתגלות הא-לוהית, ומרגע שפסקה ההתגלות ובני ישראל נסעו לתחנה הבאה - בטלה קדושת המקום.

לעומת זאת, קדושת המקום של הר המוריה אינה תלויה בהתגלות, כי אם בבחירה הא-לוהית של המקום בבריאת העולם, והמקום אשר בחר ה' הוא המקום שבו יש לבנות את המקדש. קביעה זו הולמת את דעת הרמב"ם וחלק מן הראשונים כי בירושלים ובמקדש קדושה ראשונה קדשה לשעה וקדשה לעתיד לבוא, כלומר: קדושת המקום קיימת גם בלא זיקה ישירה למבנה הבנוי עליו.

נושא זה רחב ומקיף, וכאן רק רמזנו אליו כדי להדגיש כי לא במקרה ישנו מקום המיועד למקדש: המקום קיים, ידוע ונבחר, והקב"ה לא גילה אותו על מנת שעם ישראל יהיה שותף מלא בדרישתו, בחיפושו ובגילוי, כדברי הספרי.

14 יש לזכור כי הרמב"ם חי במאה ה"ב למניינם, ובימיו ראתה ירושלים שני שלטונות: תחילה צלבני, ואחר כך מוסלמי.

15 נושא ירושלים, בית המקדש ואחדות עם ישראל הינו נושא רחב, הראוי לשיעור לעצמו. במסגרת זו נזכיר רק את העובדות העיקריות.

16 ראה בבא קמא פב ע"ב; יומא יב ע"א; סוטה מה ע"ב.

"למנצח בנגינות מזמור לאסף שיר נודע ביהודה אלהים... ד"א אימתי נודע יהודה באלהים כשתקים אותה סוכה שאמרת והיה ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת. אמר הקב"ה אברהם קרא אותו יראה, שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר בהר ה' יראה. ושם קרא אותו שלם, שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין וגו'. אם אני קורא אותו יראה, כדרך שקראו אברהם, שם צדיק ומתועם. ואם אני קורא אותו שלם, כדרך שקראו שם, אברהם צדיק ומתועם. אלא הריני קורא אותו בדרך שקראו אותו שניהם, ירושלים יראה שלום" (ילקוט שמעוני תהילים ע"ו רמז תת"ד).

5. כיבוש ירושלים ייעשה מכח מלכות על כל ישראל

מעניין הדבר שרד"ק רואה במלכות תנאי לדבר שונה מעט:

"וילך המלך ואנשיו – ובדברי הימים (דה"א י"א, ד) וילך דוד וכל ישראל, כי כל ישראל היו עתה אנשיו, וכיון שמלך על כל ישראל הלך אל ירושלים ללכוד מצודת ציון, לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל, ועד היום לא נתקיימה מלכות ישראל, כי שאול לא קמה מלכותו" (רד"ק על שמ"ב ה', ו).

הרד"ק מתייחס לשאלה השניה שהצגנו בתחילת הפרק, והיא מדוע לא נכבשה ירושלים למן כיבוש הארץ בימי יהושע ועד ימי דוד. הרד"ק משיב כי קבלה הייתה בידם שהמקום הזה יילכד רק על ידי מלך שימלוך על כל ישראל.

בעוד שהרמב"ם הדגיש את הקשר בין המלכות לאחדות כתנאי להגעה לבית הבחירה בהר המוריה, לדעת הרד"ק המלכות על כל ישראל הינה תנאי לכיבוש העיר.

הצד השווה שבפירושיהם של הרמב"ם ושל הרד"ק הוא התניית ההגעה לירושלים, או לבית הבחירה שבהר המוריה, במלכות ובאחדות. התניה זו קשורה להבנה כי מקומות אלו הם עצמם מקומות של מלכות: ירושלים הינה בירת מלכות ישראל, והמקדש - מקום מלכותו של הקב"ה. 22 קשר זה מאפשר לצרף את פירושי הרמב"ם והרד"ק, אף על פי שכל אחד מהם מתייחס לנושא אחר.

לסיום חלק זה נעיר כי מדברי הרמב"ם נראה כי בני ישראל לא ידעו את מקום המקדש, וזאת על אף שניתן היה להבין מן הפסוקים כי המקדש ייבנה במקום העקדה. וכדברי רבנו בחיי:

"...ולכן העלים וסתם הכתוב המקום הזה ולא פרסמו. ואין צורך לומר האומות כי אפילו ישראל לא ידעוהו, כי אף על פי שידעו הכל מעלתו של הר המוריה, לא היו יודעים כי הוא המקום אשר יבחר ה'" (דברים י"ב, ה).

ירושלים יותר משבט אחר. דעה זו נפסקה להלכה, 17 ועל כן אין בירושלים בעלות פרטית. 18

- דוד בחר את העיר, הנמצאת בגבול בנימין ויהודה, בניסיון לאחד שני שבטים יריבים, המייצגים את בני רחל ובני לאה. 19

- יתר על כן, בחירתו של דוד בעיר באה מיד לאחר המלכותו על כל ישראל, ובכך ביטא את רצונו לאחד את כל ישראל ולמלוך על כולם בעיר בירה חדשה.

- על הפסוק "ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחד" (תהילים קכ"ב, ג) דורש הירושלמי (חגיגה פ"ג, עט ע"ד) "עיר שהיא עושה כל ישראל חברים". כוונת הירושלמי כאן היא לזמן הרגל, בו ההפרדה הרגילה בין חברים, האוכלים חולין בטהרה, לבין עמי הארצות, אינה נוהגת, ובתקופה זו מוחזקים הכול טהורים. המגמה של הלכה זו היא רצון כל ישראל להיות מאוחדים לפני ה'.

אופיו של מקום המקדש כמבטא את אחדות ישראל מתגלה בקניין המקדש ובתפקודו:

- דוד קונה את מקום המקדש מכספי כל ישראל (שש מאות שקלים, חמישים שקל מכל שבט) 20.
- המשמרות והמעמדות שבהם נעשית עבודת המקדש, מכילים נציגים מכל העם, המבטאים את השתתפות כל עם ישראל בעבודת המקדש.
- מחצית השקל שמחויב כל אדם מישראל לתת מדי שנה למימון עבודת המקדש, מבטאת גם כן את השתתפות כל ישראל בבניין המקדש.

מאפיינים אלו של העיר תואמים את ההבנה כי לא ניתן להגיע לירושלים במצב פרטי או במציאות של פילוג, אלא אך ורק מתוך אחדות כל ישראל.

להבנה זאת מתאימה בהחלט דרשת חז"ל על השם שלם על שם השלום: 21

17 ראה רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פ"ד ה"ד; הלכות בית הבחירה פ"ז ה"ד; הלכות תומאת צרעת פ"ד ה"א; הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ט ה"ד.

18 להרחבה בנושא זה, ובשאלה כיצד מתיישבים הספקוים עם הקביעה כי ירושלים לא נתחלקה לשבטים, עיין בשיעורנו בשנה שעברה 'ירושלים בתקופת הכיבוש וההתנחלות', בעיקר בחלק ג' (שיעור 22):

<http://www.etzion.org.il/vbm/archive/10-jeru/22jeru.php>

19 בעבר עסקנו בסיבות שהביאו את דוד לבחור בירושלים, להרחבה עיין בשיעור 'ירושלים בימי דוד' (שיעור 23)

<http://www.etzion.org.il/vbm/archive/10-jeru/23yeru.php>

20 ראה ספרי דברים, מהדורת פינקלשטיין, פסקה שנב (וזאת הברכה, ל"ג, יב).

21 בנוסף למדרש הנ"ל, במספר מקומות בתנ"ך מצינו כי השם ירושלים נדרש בדרשות סמויות על שם השלום, כך למשל: "שָׁלוֹם יְרוּשָׁלַם יְשָׁלוּ אֲהַבְיָךְ" (תהילים קכ"ב, ו), "וְיִבְרַךְךָ ה' מְצִיּוֹן וְיֵרָאֶה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְיֵרָאֶה בְּנֵים לְבָבְךָ שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל" (תהילים קכ"ח, ה-ו), "מֵה נָאוּוּ עַל הַהָרִים רְגְלֵי מְבַשֵּׂר מְשִׁמֵּעַ שְׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מְשִׁמֵּעַ וְשׁוֹמֵעַ אִמְרֵי לְצִיּוֹן מִלֶּךְ אֱ-לֹהֵיךָ" (ישעיהו פרק נ"ב, ז), "שִׁמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָּהּ כָּל אֲהַבְיָה שִׁישׁוּ אֶתְּהָ מְשׁוֹשׁ כָּל הַמְתְּאֲבָלִים עֲלֶיהָ...כִּי לֹא אָמַר ה' הֲנִי נֹטֵה אֶלְיָה קְנָהָ שְׁלוֹם וְכִנְחַל שׁוֹטֵף...". (ישעיהו ס, י-יב). בדומה לכך גם השם

שלמה נדרש בפסוקים על שם השלום: "הִנֵּה בֵּן נוֹלָד לָךְ הוּא יְהִיֶּה אִישׁ מְנוּחָה וְהִנְחֹוֹתִי לוֹ מִכָּל אוֹיְבָיו מְסֻבִּיב כִּי שְׁלָמָה יְהִיֶּה שְׁמוֹ וְשְׁלוֹם וְשָׁקֵט אֲתֵן עַל יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו" (דברי הימים א כ"ב, ט).

22 לקביעה זאת הוכחות רבות, ונעסוק בכך באחד השיעורים הבאים.

שעם ישראל יגיע אליו מכח בניית הממלכה במונח השלטון ואכן, כוללת ירושלים את כל אלו.

6. המקום הוא אחד והקב"ה הוא הבוחר בו

כותב האברבנאל:

"המקום המקודש צריך שיהיה אחד כאחדות הא-לוהי יתברך השוכן בו ולא יהיו רבים כמקומות הגויים... עוד צריך שתהיה בחירתו מאת ה' ועל פי נביא ולא כרצון העובדים כאשר יעלה על רוחם וזהו 'אשר יבחר ה' א-להיכם מכל שבטים' עוד צריך שגם באותו מקום לא תהיו אתם העובדים והזובחים כמו הגוים. אבל יהיה המוטל עליכם שלשכנו תדרשו ובאת שמה. ר"ל שאתם תדרשו אל הנביא על מקום משכנו לא שאתם תבחרו אותו" (דברים י"ב, ד).

האברבנאל מדגיש כאן שתי נקודות: א. שהמקום אשר יבחר ה' צריך להיות אחד, ולא כמקומות העבודה הזרה, שהם רבים; ב. שהמקום יבחר על ידי הקב"ה.

אמנם גם לדעת האברבנאל המקום נבחר על ידי הקב"ה וימסר לעם על ידי נביא, אולם על העם מוטל לדרוש את המקום, ואת קרבת א-להים.

7. המקום הוסתר כדי שלא ינהגו בזיון בתחנות המשכן הקודמות

הכלי יקר בפירושו לדברים י"ב, ד כותב:

"קרוב לשמוע שלכך לא גלהו - שלא ינהגו בזיון בשילה ונוב וגבעון כשידעו בבירור שלא זו המנוחה והנחלה".

לפי הכלי יקר, המילים "המקום אשר יבחר ה'" מתייחסות לירושלים - התחנה הקבועה והסופית - בלבד, והתורה לא גילתה מהו המקום הזה על מנת למנוע זלזול ותחושת ארעיות ביחס לתחנות שבדרך, דהיינו: ביחס למקומות הזמניים שבהם ישב המשכן קודם שבאו לירושלים.²³

* * *

המסקנה הכללית של פרק זה היא שהעלמת הבחירה בירושלים הינה מכוונת, ולא מקרית. בנוסף, ראינו כי העלמה זו יכולה להתפרש באופנים שונים: שלא ייהפך המקום למקום עבודה זרה; שעם ישראל יעבור תהליך רוחני וממלכתי שיכין אותו לגילוי שכינה קבועה במקום אחד; מניעת מריבה או השחתת המקום בידי אומות העולם; רצון להגיע למקום מתוך אחדות פנימית; הגעה למקום מכוחו של מי שימלוך על כל ישראל; הצורך בחיפוש המקום ודרישתו על ידי עם ישראל; הבלעדיות של הבחירה הא-לוהית; והרצון למנוע זלזול בתחנות שבדרך לירושלים.

כל אחד מהגורמים מדגיש צד אחר של הדברים, ואין הם עומדים בסתירה זה לזה כי אם משלימים זה את זה. מכוחם של כל הנימוקים הללו בולטים ירושלים והמקדש כמקום של אחדות כלל ישראל, כמקום של מלכות וכמקום שיש לדרוש אותו,²⁴ מקום המיועד לעבודת ה' ולא לעבודה זרה, מקום

23 ראו להזכיר שעל פי בעל סדר עולם רבה עמד המשכן בשילה 369 שנה - פרק זמן ארוך ומכובד.

24 נזכיר עוד בהקשר זה כי אחד משמותיה של ירושלים הוא "דרושה": "וקראו להם עם הקדש גאולי ה' ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה" (ישעיהו ס"ב, יב). ומבאר רד"ק שם: "דרושה" - הפך שהיו קוראים לך

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ח
עורך: אביעד ביננשטוק

בית המדרש הווירטואלי שליד ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il

ציון היא דורש אין לה". ואילו מצודת דוד כותב: "דרושה - ה' דורש בשלומה ולא נעזבה ממנו".